

Vlaštovky, havrani a globální vzdušný prostor

Kateřina Kirkosová

Radka Denemarková:
Příspěvek k dějinám radosti,
Host, Brno 2014

Krutě nesmlouvavé, ale ani zdaleka bezcitné, tíživě metaforické, ale ani zdaleka tlučhubaté, formálně dokonalé, ale ani zdaleka planě formalistní. Nová próza Radky Denemarkové *Příspěvek k dějinám radosti* je obdivuhodný text, takový malý literární zázrak. Že se jednotlivé prvky spisovatelčina pracovního materiálu včetně nevyhnutelných námitek čtenáře dokážou složit ve fascinující celek, jehož sdělení je jasné a mnohohlasé zároveň, o tom většinou jen čtu v literárněteoretických knihách.

Od Radky Denemarkové asi nikdo nečeká nedělně odpočinkové nebo poslušně usedlé čtení. Ani *Příspěvek k dějinám radosti* těmto běžným požadavkům ne-umného čtenáře, jak si ho spisovatelka v rozhovoru pro Echo24.cz definovala, nevyhovuje. Radostné čtení to ale je: kniha je přesvědčivým dokladem promyšleného a elegantního spojení aktuálnosti, naléhavosti a uměleckosti. A radostné čtení to taky není: je to místy tak závratně vypjaté, že na čas musíte knížku zahrabat někam hluboko, abyste tu přesycenost hysterií neměli vůbec na očích. A pak ale čtete dál, musíte číst dál.

Protože *Příspěvek* je fascinující, magnetizující kniha: neplácáte se tu ve vágních, rádoby existencialistických prohlášeních o krizi jazyka, identity, mezilidských vzta-

hů a tak dále. Píše se o současných sociálních problémech, v nichž se všechny vyjmenované krize tu více, tu méně zrcadlí a které nelze vyřešit filozofujícím gestem (neboli reflexivita je předpokladem porozumění, nikoli jeho cílem). A dále, při interpretaci se nemusíte uchýlovat k frázi, že to podstatné se děje „mezi řádky“ nebo „pod zdánlivě nekomplikovaným povrchem“. Pod povrch může šikovný čtenář přimyslet celkem cokoli, a jestli si to vylouží jako rafinovaně skrytou intenci textu, přístupnou jen zasvěceným, nebo zváží možnost, že může jít o fiktivní, ale třeba jinak užitečnou nadinterpretaci, to záleží na něm a principiálně to na věci nic nemění. V *Příspěvku* je naproti tomu tahle očekávané nudná povrchová vrstva stejně důležitá a propracovaná jako vrstvy spodní.

Několik výhrad souvisejících s ostrými prohlášeními Radky Denemarkové proti masám, narcismu a mediální infantilizaci mám, ale nejprve pár informací k samotnému textu.

Definujme spravedlnost

Román začíná vlastně natříkrát a tyto tři příběhové smyčky, zprvu volně ležící vedle sebe, se postupně utahují a utahují, až jsou nerozpletitelné. Prvním začátkem je aluze na akt brutálního hromadného znásilnění indické dívky, v anonymním autobuse se zatemněnými skly, v centru Dillí. Tím je uvedeno základní téma: znásilnění jako zločin proti lidskosti, znásilnění jako „zbraň hromadného ničení“. Druhý začátek, pohled na vlaštovky kroužící nad kopcem Petřínem, předznamenává klíčovou metaforu textu a skrze ni akcentovanou perspektivu — hledisko humanismu, překračující hranice nakreslené a vyryté mezi lidmi či skupinami lidí. Třetím začátkem se pak ukotvuje toto obecné (téma a perspektiva) v konkrétním (samotný příběh).

Třetím začátkem tedy vstupujeme do luxusní novostavby rodinné vily. Policie zde právě vyšetřuje úmrtí staršího muže. Zdánlivá sebevražda se záhy překlopí v důmyslnou vraždu a začíná pátrání, prověřování, střetávání, objevování, rozsuzování; krátce — rozmanité mentální a fyzické procesy se skládají do interpretačních schémat, skrze něž jednotlivé postavy čtou události světa. Je zavražděný muž *obětí* násilného činu? Protože jistě se svým usmrcením nesouhlasil a předpokládáme, že se bránil. Nebo je spíš *vykonavatelem* násilných činů? Protože o jeho hrubém a arogantním chování k ženám, obzvláště manželkám a sekretářkám, se dozvídáme tak brzy, že mnoho nadějí na čtenářovy sympatie mrtvý muž nemá. Čistě teoreticky, kdybychom připustili, že obojí má něco do sebe, který aspekt je důležitější?

Otázka nerozlousknutelná, ovšem rozlousknutí je nabídnuto. V očích tří dam, které po vzoru „lovce nacistů“ Simona Wiesenthala trestají muže páchající (sexuální) násilí na ženách a dětech, je mrtvý jednoznačně viníkem a trest je oprávněný. Ačkoli je jejich postoj, jejich interpretační schéma pro čtení světa, dominantní, není absolutizován (závěrečný odchod se slovy „tohle už není náš svět“). Což je zásadní pro ono avizované mnohohlasí, které ukazuje významy v procesu dění a přitom se nerozštěďává v úhybný relativismus. Respektujeme však námitky odjinud, kdy je Denemarkové vyčítáno plošné moralizování, sebestřednost a nahrazování černobílého vidění světa fialovobílým (ano, fialovobílým) — je to oprávněná kritika? A narušuje to kompozici románu?

Měšťanský vs. radikální humanismus

Pohled Denemarkové na svět je polarizovaný. Asi ne náhodou jedna z ženských postav říká: „S muži to jde jen radikálně, bez ustupování a lítosti; jen tak se všichni osvobodíme a vstoupíme v nové, rovnoprávné vztahy; konec vztahům dominance—podřízenosti.“ A asi ne náhodou totéž říká na jiném místě jedna mužská postava o ženách. Závěrečná kapitola, která ironizuje uhlazený měšťanský humanismus Edvarda Beneše, je v tomto ohledu rovněž výmluvná. Překládám si to, pod vlivem Slavojе Žižka, takto: je čas radikálně myslet (a radikálně jednat). Vyplývá mi z toho: Denemarková musí velmi dobře vědět, že námitku na nahrazování jedné černobílosti jinou vyvolá, a přesto to použije. Proč? Myslím si, že je to jednoduše funkční prvek v románu, jasná perspektiva navzdory občasnému čtenářskému rozhořčení, která stabilizuje text. Stejně jako komplikované metafory s vlastovkami v čele

text sice zatěžují, ale tím ho taky upevňují. Na to se pak dá smysluplně reagovat, protože text neuhne. A další, nikoli nepodstatná věc — text je dialogický, v čemž mu dost pomáhá nevlastní přímá řeč, která promluvy nefixuje jednoznačně ke konkrétním postavám, a umožňuje tak experimenty s jejich přesouváním, a taky použití přítomného slovesného času. Nyní tedy ty námitky.

Nekompromisní odsouzení sociálních institucí (zde politické strany, církve) a sociálního řádu („jak mnoho se, miláčku, skrývá v rutíně a rituálu“) je sice manévr populární, ale krátkodechý a nepromyšlený. Například odkazovat na esenciální špatnost církve skrze hromady nevinně upálených a státních v minulosti, to je myslím argumentační *faul*. Dále mi není jasné, jak je možné stát vždy na straně oběti a vysmívat se masám zhlouplým televizi a komiksy. Například když jedna ze zneužitých dívek myslí na „článek, který mě nezajímá a který jsme rozebírali v hodině, článek o znásilněném studentce někde v Indii nebo v které prdeli“, tak je to obětí násilí, nebo zhlouplá ovce? Protože evidentně vykazuje znaky obojího. Jinými slovy,

kde že je ten jasný předěl mezi solidaritou a stádností, mezi sobeckostí a individualismem, který si radikální myšlení spisovatelky nárokuje? Za třetí, čímž se dostávám i mimo text, k rozhovorům, které Denemarková v souvislosti s vydáním *Příspěvků* poskytla, metaforické myšlení a kritické myšlení jsou myslím častěji v rozporu, než že by se podmiňovaly. Metafory ozvláštňují, ale i zjednodušují, především pak v každodenní konverzaci, potažmo v tisku, kde poetická funkce jazyka nikoho až tak nezajímá. Metafory v *Příspěvků* lze ve většině vnímat jako inspirativní rozšíření zorného pole (připouštím, problematická je ústřední metafora vlastovek — neplatí náhodou, že kromě toho, že jsou svobodné a nad věci, létají v hejnech, houfech? Což by nás vedlo zpět k definičnímu problému ohledně solidarity a stádnosti.). Zato ty rozhovorové: *ohmatávání a nasvěcování* prostoru, opravdu? A myšlení Zemanů jako *rakovina*, opravdu? A poslední rýpnutí k porušení triády, nedal by se náhodou děj knihy shrnout titulem z ranku populární kultury *Jíst, meditovat, milovat*?

Tohle všechno mě znejistuje. Nicméně z pozice, že *Příspěvek* je kniha myšlenkově mimořádně inspirativní a stylisticky i formálně nadstandardní, mě to rozhodně neodvádí. Nejenže platí, že „jen beletrie může jít na dřev“, ale Denemarková to skutečně dělá a dělá to výborně.

Autorka je literární kritička.

Když román světlí prostředky

Vlaštovčí metaforické dráždidlo

Kateřina Kirkosová — Eva Klíčová — Petra Kozušníková — Vladimír Stanzel

Poslední román Radky Denemarkové prozatím nebude existovat bez rozhovorů, které autorka poskytla. Emotivní, ultimativní, karatelská, vymezující se — taková je autorka nejen ve svých románových postavách, ale také v rozhovorech, tedy: „doopravdy“. Rozhovory rozdráždila nejednoho „varyše“ (druh kritika-komentátora, který musí dráždit ostatní, nikoli někdo jeho). Ale co vlastní román? Je také takový?

Jaké máte dojmy z kritiky — souhlasíte?

PK: Souhlasím. I s oním znejistěním v závěru.

VS: Souhlasím s kritikou v tom, že jde o knihu, která z běžné literární produkce vyčnívá, i když ne zcela sdílím její „nadšení“. Možná jsem s blížící se andropauzou poněkud morózní, ale v poslední cca čtvrtině textu už na mě bylo těch vlaštovek nějak moc. Může za to i má genderová příslušnost, žena zřejmě v tak citlivé otázce, kterou

Denemarková v knize otevírá, porozumí ženě víc a ocení to, co se muži jeví být nakonec spíše manýrou. A přiznám se, že bych se obešel i bez benešovského dovětku, respektive dovedu si jej představit včleněný do tkáně textu jinde. Tím ovšem netvrdím, že by postrádal smysl.

K těm manýrám, chvílemi jsem si připadala jako onen „ne-umný čtenář“, jak by mě asi označila Radka Denemarková — že se zkrátka musím dost soustředit, abych skrz hutnost textu dala dohromady jednoduchého pavouka postav. Styl tu na sebe strhává značnou pozornost, a to na úkor obsahu, který postupně řídne. Co myslíte, není to takové zdobné slovní háčkování pro nic za nic?

KK: Není, protože obsah — nebo ten příběh zkrátka — jsem tu vnímala spíš mimochodem. Důležitější a zajímavější pro mě bylo nastolení tématu a možnost různých pohledů na něj. Knižek s příběhem je spousta, knížek, kde nejde o „imitaci myšlení“ a skutečně se tam děje něco, co má potenciál literární text přesáhnout, je celkem málo, takové přitom bývají zajímavější.

VS: Je to trochu stylisticky hutnější, ale chápu, že když už jde o záměr, o součást struktury díla, tak je nutno to dotáhnout do konce. Pocit háčkování je zčásti nesen

Jinak myslím, že mezi ženami oblékajícími „pizzetku“ a ženami čtoucími Denemarkovou bude rozdíl.

Kateřina Kirkosová

i tím, co Eva popsala jako řídnutí obsahu, od určité chvíle se dá předpokládat, jak to vše dopadne, chybí vznět, překvapení. Když pak ještě ústřední milenecká dvojice v závěru obdrží jména Adam a Eva... Přitom na začátku jsem četl se zatajeným dechem.

Na Kateřině zdůvodnění také něco je, jen si kladu otázku, jestli „přesahový potenciál“ knihy může být vykoupen rozmělněním příběhu. Je to zkrátka něco za něco.

PK: Ano, nadužívání personifikace a perspektiv neživotných předmětů občas dochází na hranici únosnosti, ale zase ne do absurdity. Pomáhá to objektivizovat kontroverzní téma. Místy však obraznost zakrývá vztahové nepřesnosti. Třeba žena zavražděného nejprve poukazuje na to, že nešlo o sebevraždu. Při příštím setkání se již podivuje policistovu přesvědčení, že o ni šlo. Nebo když si policista ve vile, kam se tajně vloupá, pouští hlasitě hudbu. To jsou věci, které nezakryje ani poetický jazyk. V tom jistě háčkování je, ale vzhledem k tématu a jeho uchopení je funkční, znemožňuje „zabřednutí“.

„Zabřednutí“? Tomu nerozumím, do čeho?

PK: Myslím tím vyhnutí se příliš subjektivnímu pohledu. „Zabřednutí“ do tématu, které je kontroverzní a předpokládá se u něj velká míra subjektivity. Myslím, že v tom je ta kniha výjimečná. V odstupu, který si zachovává.

Moc odstupu v tom textu nevidím. Že místo emocionálního výlevu převádí pozornost na stylistické efekty? Nevím, naopak z toho místy číší až taková ta ženská pseudomystika, která začne někde u intelektuálky Denemarkové a končí byznysem s „pizzetkami“ (viz například <http://www.pizzetky.cz>) a „jánevímčím vším“.

KK: No nevím, v tomhle mi připadala daleko nebezpečnější *Levhartice* od Ivy Pekárkové — a jistě bychom našli spoustu dalších. Mystiku jsem možná vytrvale ignorovala, ale vadil mi ten příklon k meditacím a čínským restauracím, to je tam podle mě celkem zbytečné. Jinak

myslím, že mezi ženami oblékajícími „pizzetku“ a ženami čtoucími Denemarkovou bude rozdíl.

Ano, rozdíl tam bude — ale obojí má společného jmenovatele například v sebeprožívání (ženské) tělesnosti. Každopádně nevidím žádné „možnosti různých pohledů“. Všechny zápletky vlastně dokladují to, že: „Těm ženám se spravedlnosti nedostalo. Ani odškodnění. Ani omluvy. Ani pochopení. Kdo by taky odškodnil těla, těla hromadně znásilněná muži všech zemí, spojte se, zpátky ni krok, kdo by se zabýval občany druhé kategorie, když slavili vítězové všech zemí.“ Co to ale je jiného než uvalení kolektivní viny na muže? Další typická součást ženské pseudomistiky.

PK: Ano, píše se tu o křivdě a jejím neuznání — proto ta kniha, předpokládám, vznikla. Ale přesto trvám na tom, že je psaná z odstupu. Není to rozdělený svět na ženy oběti a muže násilníky. Právě tělesnost je zde několikrát spojena také s muži. Neříká snad vypravěčka o Dianě: „Kdyby měla před sebou ještě několik let, věnovala by se jen a jen mužským tělům. Připojila by se k jinému hejnu. Ženská oběť a mužská oběť reagují rozdílně.“ A není zde postava Medové? Původně sice oběť, která se ale stane násilníkem? Není zde právě tato dichotomie do značné míry relativizována? A co se viníků týče, v románu jsou za ně do značné míry považováni také neteční správci spravedlnosti. Jde o konfrontaci postojů. Jde o všeobecnou netečnost a o aktivizaci postoje čtenáře. Odstup je také v tom, že se román obešel bez mnoha drásavých popisů, vybavuji si jen jeden případ. Autorka napsala silnou knihu o násilí s minimem násilí.

VS: Poté, co jsem si přečetl český vykuchaný překlad *A Gentleman's Guide to Rape Culture*, jsem byl rád, že kniha netvrdí, že všichni muži bez rozdílu jsou součástí kultury znásilnění. Ten problém ale palčivě existuje a možná proto Denemarková někde nechává explicitně zaznít obdobný výkřik, aby se i ti neteční probrali z apatie. Navíc v Evině citaci jde o situaci po druhé světové

Autorka napsala třisetstránkový román, jehož hlavním tématem je znásilnění. Co od toho muže očekávat? Drastické scény? Lynčování? Pláč, slzy, sekrety?

Petra Kožušníková

válce, v níž znásilňovali muži na obou stranách fronty, ač sokové, v tomto spojení v jakési „mužské internacionále“.

KK: K té možnosti různých pohledů — psala jsem v kritice o dialogičnosti textu a o tom, že knihu nechápu jako manifest, něco ukřičeného, ale jako podnět k diskusi, a psala jsem o možném rozdílu mezi radikálním a měšťanským humanismem. To by mohlo pomoci vysvětlit, proč je podnět k diskusi podán takto vypjatě, že se zdá, že Denemarková nechce diskusi, ale uznání svého názoru. Podobně by to vysvětloval její, pro mě ne úplně přijatelný, despekt k politické korektnosti: jako by to pro ni byl slabý nebo dokonce kontraproduktivní nástroj k narovnání mocensky asymetrických vztahů. Jsou to pochopitelně domněnky, ale podle mě tam mystika prostě není, spiknutí tam není, paranoia tam není.

Jenže ta válečná rovina umocňuje ty ostatní, nakonec i pan Policista — ten „hodný“ — má násilnický exces... Ti muži jsou tu zobrazeni jako velice nebezpeční, jejich násilnická podstata je minimálně latentní, ale existuje. Naopak Medová — to není viník, to je nejistá teenagerka, která na sebe ochotně bere masku drsňačky, navíc si kompenzuje nezájem rodičů. Tolik k rozdaným kartám „dobra a zla“, jdou víceméně v linii rodu. Spiklenecký náběh bych viděla v celé té kauze „dům pod Petřínem“, v tom běsném archivu, tajuplných „kurzech“, vraždě násilníka (ze msty za jiné ženy), wintonovských paralelách — spíš mě zrovna tohle mrzí, že se autorka víc nerozjela, mohl to být pěkný „thriller s přesahem“. Na začátku je napětí — rozbíhá se vyšetřování vraždy, vynořují se postavy, náhle jsme v podsvětí, v podniku, kde se zneužívají školačky... Ale vše nakonec nějak usne, lyrizuje se a krimi se přerodí v aktivistickou romanci. Nepřišly vám v první třetině na mysl švédské detektivky?

PK: Rodovou dichotomii jsem tam neviděla a zdráhala bych se označit roli Medové jako „nejistá teenagerka“, jde o chladnokrevnou naháněčku obětí a manipulátorku.

Také jsem spíše uvítala, že Policista není jen idylický milovník, ale i člověk stíhaný pochybnostmi, které vyústí v roztržku. Stejně tak postava Vdovy myslím není zcela jednoznačná: kráska k mání, možná pachatelka, která policistu začíná záhy po manželově skonu svádět. Denemarková sleduje ideu zla, které plodí další zlo. Co se týče švédských detektivek, s tím souhlasím. Myslela jsem na ně ovšem celou dobu — vzhledem k atmosféře a také s ohledem na ženské postavy, které jsou v nich vždy velice silné a specifické. A na české poměry dost chladnokrevné. Jako romanci jsem to nečetla.

VS: Počáteční pocit severské krimi umocňuje kromě již zmíněného i dominance vyprávěcího historického prezentu — jako u Larse Keplera. Tímto výčtem ovšem paralely končí. Evou zmíněný přerod do romance však také trochu pociťuji. Závěr linie Adama a Evy představuje závan naděje, stopu katarze, přesto přidává špetku barvotisku.

Mně se prostě zdá, že když si Denemarková nehlídá vstupní nápad, tak přestřelí — podle mě je tu převlaštovkováno. Vzpomenu-li předchozí dvojromán *Kobold: oranžová část* je dobrá (tematicky konzistentní, dynamická, prokreslená), ale to modré lyrično má prostě uspávací efekt, text je přesycen opakující se obrazností. A tady je to podobné — dobře dramaticky rozehráno, ale pak se čím dál více topíme v nekonečném hejnu.

KK: Já jsem u *Kobolda* četla nejprve to „modré lyrično“ a bylo to fantastické, spíš halucinační než uspávací. Stejně tak tady — to „topení se v nekonečném hejnu“ jsem vnímala jako spíše pozitivně závratné než monotónní.

Taky mě napadá, že Denemarková násilí popisuje, registruje, ale nejde k jeho příčinám, k té zvláštní ambivalenci — viz vzpomenutou Pekárkovou, která si z mužů destiluje doslova jen tu „mužnost“, to erotické, či lépe řečeno čistě sexuální, Denemarková

...jen si kladu otázku, jestli „přesahový potenciál“ knihy může být vykoupěn rozmělněním příběhu.

Vladimír Stanzel

si zase vybírá to násilné. Ale to jsou přece projevy, které mají společný atavistický kořen, a tam se Denemarková neodvažuje. Nebo snad ano?

VS: Možná k příčinám směřuje v momentech, kdy píše o paměti těla (ta funguje i u mužů) — lze to chápat jako jistou variantu jungovského archetypu, rudiment, který máme v sobě (leč mě jako objektivního idealistu ta záplava tělesnosti a její determinovanosti moc neuspokojuje).

KK: Nejde k příčinám? Ale co jsou ty příčiny? Nedostala by se tak jen na pole nějakého hypotetizování, kde by ta radikálnost už byla neúnosná? I ty jungovské archetypy by ve mně budily spíš podezření. Sdělení, že existují odlišné perspektivy a že z nich není jen jedna „ta pravdivá a jedině legitimní“, to pro mě není nepodstatné.

PK: Souhlasím, že pojmenovávat příčiny by byla spíše past. K příčinám Denemarková píše pouze obecně: „Mužská oběť, jak vypořádávaly vlaštovky, se stane i zabijákem. Protože tělo chce zapomenout na poníženi a bolest; mužské tělo chce zapomenout na minulost jinak. Za poníženi považuje i to, když něčeho dosáhne s cizí pomocí.“ Tělo je zde myslím svorník mužského a ženského. A mám za to, že snaha nerozlišovat příliš mezi pohlavími je akcentována již v úvodu románu, byť se jí samozřejmě vzhledem k tématu nelze zříci zcela.

Provokuje vás ta kniha něčím? Říká Radka Denemarková něco kontroverzního? Nebo je to gejzír emocionálních obrazů, které se rozprchnou?

PK: Provokovaly mě některé fabulační přehmaty, které jsem již popsala výše. Jako kontroverzní vnímám zvolené téma, které operuje s rodovou dichotomií a evidentně je v tomto velice přísně sledováno. Pro mě tedy kontroverzní nebylo podání, ale téma. Myslím, že bude budit předsudky. Autorka napsala třisetstránkový román, jehož hlavním tématem je znásilnění. Co od toho můžu očekávat? Drastické scény? Lynčování? Pláč, slzy, sekrety? Pokud mám uvažovat o kontroverzi, pak je v tom, že se

autorce daří nenaplnit prvoplánová očekávání, neulpívat na křivdě, nemoralizovat. Román určitě není gejzírem emocionálních obrazů, alespoň ne vyděračských, sentimentálních a podobně. Jedinečné je právě ono propojení racionálního pojetí temného tématu a odstupu poetického jazyka. Trochu mi to připomíná poetiku Herty Müllerové, mám na mysli především román *Rozhoupáný dech*, tíživé téma ve spolupráci s poetickými prostředky.

VS: Román určitě není jen prchavou erupcí emocionálních obrazů, ačkoli se v něm na emoce místy působí velmi intenzivně. Na to je Denemarková příliš zkušenou prozatérkou, která jde za tématem s velkou dávkou urputnosti. Pro čtenáře tak může být zdrojem kontroverze, kromě tématu, právě tato urputnost.

KK: Ano, kontroverzní je téma i způsob jeho zpracování. A nevylučuje se to s charakteristikou „gejzír emocionálních obrazů“, samozřejmě pokud si škrtnu dovětek „které se rozprchnou“ a budu to označení chápat ve vztahu k pohybu textu.

Kromě toho, že nedošlo k jásavému konsensu, se zdá, že Radka Denemarková je kříženec Herty Müllerové (kterou překládá) a švédských detektivek se špetkou Pekárkové. Tak to není špatné.

Petra Kožušníková je bohemistka, toho času je doktorandkou na FF UP v Olomouci.

Kateřina Kirkosová je literární kritička.

Vladimír Stanzel je středoškolský učitel a literární kritik.